

ЈЕДИНСТВЕНИ ДУХОВНИ СПОМЕНИК

Милош Јанковић, *Сјоменик*, Удружење књижевника Србије, Београд 2025

„У временом и бурном жилишту, / човјеку је срећа непозната / права срећа за ком човјек трчи”, (Петар II Петровић Његош, *Луча микроkozма*).

Давно је највећи међу великима, а тако кратко боравећи под небеском капом, уочио ту вечиту жудњу човека за нечим што је тако флуидно и нестално, а нужно.

Да ли је срећа бити и остати у ономе што си створио, као што је то било са њим? Пронаћи смисао у одгонетању тајни какве су језик или људско биће, Божје књиге и закони или Творац и његова укупна творевина. Препознати се у њој и остварити се у том служењу тако високим циљевима. Додати Божјој креацији и споствени „рукопис”, створити нешто особено, посве другачије од свега што је створено. Бити свестан мисије у споственом избору, цене коју то остварење подразумева, изнедрити из себе оно што ти је промислом дато као задатак који мораш да реализујеш, иако тога понекад дуго ниси ни свестан. Неке одговоре на ове недоумице нуди књига плодног и неуморног поете Милоша Јанковића, *Сјоменик*, објављена поводом четири деценије његовог књижевног рада.

Опредељујући се за овако речит наслов књиге, врсни, можда и најпродуктивнији (без сумње већ класик) песник Милош Јанковић недвосмислено ставља на знање да сам себи подиже споменик сопственим радом, стварањем из себе, свим оним што он јесте, шта га је обликовало и развијало (а и разбијало) док је клесао овај јединствени духовни *Сјоменик*, у којем се као у огледалу види биће српског рода и језика, његов историјски пут који је био мукотрпан и духовност која је допринела да се такав пут превлада. Штавише, књига је споменик и укупном српском народу, ма где битисао, идеји слободе и правде за које се увек гинуло, најплеменитијем патриотизму који је нужен да би се очувао континуитет у трајању и духовности која је у сржи српског бића. Не мање и поезији као судбини, стваралачком чину, нужности да се прозре сопствена природа, падови, чежња за испуљењем.

Као што и приличи „споменику”, у строгом властитом избору из готово стотину књига Милоша Јанковића, под овим експлицитним и вишесмисленим метафоричним називом, прво се сусрећемо са тужбалицама сестара, мајки и невести, косовских великомученика који и по снази исказа и жалбеног тона одјекује попут оне у *Горском вијенцу* сестре Батрићеве, а на крају избора на узвишену молитву Богомајци за опрост и спас душе, чиме се заокружује суштина и мисија човека православног вере утемељеног у повесници свог народа.

Свој „споменик”, своју раскошну тврђаву духа, ума и душе, заноса, бунта, пркоса и дубоке вере и сумње у смисао стварања, Јанковић је

поставио на чврстом темељу Косовског завета, где се људски смисао и време мере небеским параметрима. Залелекао је као најпотреснија на-рикаче над толиким губитком живота, косовским витезовима претвореним у непрегледну хрпу костију, којој се вековима, и дан-данас, само придодаје, у почетној поеми „Велики мученики кнез Лазар Косовски (Видовдан)”. А како не крикнути над судбином народа који је толико и тако славно вековима страдао у тежњи за очувањем самобитности, вере и изабраног пута.

У име генерација и генерација жртвованих том циљу, сестре и кћери српских подвижника постављају питање смисла таквог циља спрам толиких губитака младости која је ненадокнадива. Но, *васкресења не бива без смрти*, а сам Свети кнез Лазар је поставио тај образац у име свих:

Што тужите младе деве, лица бела руг вам ружи,
[...]
Ко погину – тај се роди, састрадалник Владаоца,
Архангел му душу води све до стада Благог Оца.
Нек’ су просте свима ране, свима крици са врх коља,
мртви Срби живе бране, јест и будет Твоја воља.

У овој петоделној поеми, згуснутом малом драмском спеву, споје-ни су прошлост, садашњост и вечност, оличење српске судбине. У дија-логу ожалостених мајки, невести и сестара са Кнезом Лазаром градициј-ски се питањима и именима витезова који су с вером кренули за Кнезом постиже драмска напетост која креће од оптужби што уместо победни-ка остају само пепелишта поништених хероја, до преокрета у којем се снагом личног примера и *иџаја* на врату, као потврде смисла жртвова-ња, стиже до поноса јер се спознаје да су се мученици не само вазнели у крило Господње и остају као образац за будућа поколења већ да и *мртви живе Србе бране* јер су узор и путоказ. У том споју вечности и трагичне позиције данашњих Срба, на за њих и даље страшном *Крсио-йољу*, њихова жртва је темељ у који полажу све наде јер ако земаљске правде нема, а нема је, то векови потврђују, бар да вечност буде узвишена и достојна помињања. А језик ове поезије, да прафразирамо мисао Ре-ната Појолија о језику уопште, у *суштини открива историју*.

Уводећи нас у свет своје поезије, Јанковић своје песме дефинише као палимпсесте, што и јесу, по значењима, мотивима и симболима, обликовним поступцима, а за мото збирке узима стихове Љубомира Симовића:

Доро мој!
Колики за њу изгибоше,
Рекао би човек – царевина...

И би царевина, са излазом на три мора, и ту свест носимо у генима, зато нам њени губици и расточавање тако болно падају. Тиме је, заправо, у први план извучена криптопосвета Србији, иако је књига формално посвећена песниковим синовима. То потврђује други у низу од неколико пажљиво конципираних циклуса, којима као сажетак претходи мото других аутора сродних му по духу и идејама.

За разлику од многих песника који су окренути само себи, свом унутарњем свету, Милош Јанковић првенствено урања у колективно и актуелизује судбинске догађаје из српске трагичне геополитичке позиције. Као и Алекса Шантић, који је почетком прошлог столећа исписао оду отаџбини у којој у средиште свог бола поставља судбину свог рода, тако и Јанковић исписује модерну песму о љубави према отаџбини без идеализације и прећуткивања њених слабости и уз истицање разлога за безграничну љубав према њој. Примећујемо да то у савременој поезији није тако чест случај, јер је љубав према својој земљи и народу постало нешто што се овде омаловажава јавним оркестрираним дискурсом о важности онога што долази насупрот повесници на коју морамо бити с разлогом поносни. Међутим, сведоци смо да многи песници у светској савременој поезији с највећим усхићењем и даље певају на те теме, те одајемо признање овом песнику који се не обазире на површност и безличност нових трендова, јер „ако песма не каже, ко ће” (С. Ракитић).

У овој пунокрвној српској „повесници”, разнородни, можда у књижевној науци не и довољно апострофирани песник Милош Јанковић је забугарио снагом псалмопојца над претужном судбином своје земље, а у „Бројаници” је овековечио и посветио све оне, по јамама безименим и стратиштима, бројне сатрте појединце који се *не дагоше свезајти у ланце*, и које наша историја на сву срамоту и даље прећуткује, те шта би друго до *да ѝройоје њјесна од ужаса!*

Неким нам чудом Господ снагу узе,
лиши нас ината, снаге наше хлапе,
без отпора, редом, грла камом пузе,
нама пуне јаме, вртаче и шкрапе.

Разбијајући српске илузије о братству са народима који га окружују, песник се, пратећи хронолошки историјски ток сукоба и помирења, дохватио и прилика и топонима у којима су се дешавали покољи, бестијалност из које је избијала мржња према српском роду, и то оних који у себи „још памте” Србина.

Бацају нас живе, сакаћене, мртве,
пред оцем и братом, сестре нам погане,
ми, мирни и тихи, *истјих истје жрјиве*,
чекамо да крвник, уморан, престане.

„Шта радите, браћо, своји смо до јуче”,
питамо их мокре од зноја и крви;
ћускија нас тешка међу очи туче,
секира комада, маљ потиљак мрви (курзив М. Ј. Л.).

А ми, већина нас, упркос свему и даље својата све њих и верује да смо исконски род јер смо поникли из истог корена.

Тумачећи историјске прилике у којима су се Срби одрицали православља или бивали присиљени на то, аутор оставља сведочанство о трагици свих који су у те процесе били увучени, однос Срба и Хрвата, или однос Срба и Бошњака („Братска песма”), потенцирајући одговорност свих који су чинили злочине без обзира коме припадају и ком Богу се моле. Служећи се асоцијативним методом, песник користи звучање да би апострофирао значење, те пописује знана и незнана стратишта, јаме у које су бацани, клани а и недоклани, у Босни и Херцеговини, Хрватској, Србији, те су многа места у којим је било Срба и опустела...

Над Хацовом јамом – хоџа очи вади,
у Глушцима глуво, Дувном вапај дува,
у Подваљу кољач у подваљку ради,
језеро нам црно рану тајну чува.
Љубиње, Требиње, Гацко, Невесиње,
село Шиповица, Голубњача јама,
Пандурица, Пужањ, Босанска Дубица,
Дубничко поље, Врбања и Сана.
Дикленички поток засушио нама,
Клочевац више ни клокота нема,
шарени се децом Шаранова јама,
на Гргиним бријегу грч се грлу спрема.
За село Завале – Делића јама,
Боричевској иде Осредак село,
Цазин пламти, а Бихаћ пролама,
Медачке шуме чекају опело.

Но, песник у духу ироније закључује да се узалудно труде јер нас још увек има без обзира на толико затирање, те опстајемо, иако често у недужности усмрћивани:

Узалуд се труде, још увек нас има,
велико смо племе за смрт ову честу,
па логоре дижу, поносе се њима,
вапај да нам здруже сав на истом месту.
Разапете жице, страху куле граде
сагоне нас тамо у низу бескрајном
касапе нас дању, обноћ срца ваде,
силују и кољу у бесу очајном.

„Шљункара”, „Циглана” – туку било чиме,
у „Ланчари” ланцем телу маме ропач,
овај ад земаљски нежно има име:
јасен, сунце, сенка, трепет – Јасеновац.

И тако редом до у недоглед, само у поезији, у овом *Сјоменику*, и још понегде, почивши добише узвишену оду, одаде има се нужна почаст и потресно опело. Где су уџбеници из историје да то попишу и да пренесу млађима да знају и да се не заваравaju, као да опомиње песник. Божански је праштати, али није људски оглушивати се о истину, игнорисати све те страдалнике, и то сад кад фашизам охоло диже главу и размахује крила на све стране. Немамо више право на илузије, то нам недвосмислено показује ова књига. Нарочито не за оне који правду деле у име Христа или Алаха:

И стари су знали да потегну мач,
на мегдану мушки да посеку главу,
али нису палили у кућама нејач,
поготово, Боже, не у Твоју славу.

Етика, част, шта то беше, у шта се свет претвара?

Кључа мржња, завист, отров врца из сваке речи непомирљивих ривала, до јуче сународника из исте земље, као да никада нисмо знали за великодушност, праштање, пожртвованост. Где је света дужност одбране рода и дома, на шта нас с прекором подсећа триптих „Војничка песма” која хронолошки бележи трагедије (Ваљево 1915, Шид 1945. и Београд 1995). У овај потресни триптих и виду писма водника са Цера Милојице, који је војевао и у Првом и Другом светском рату, кроз иронију која иде до сарказма, исписана је крвава епопеја наше храбрости и издаја.

Овако може певати само сензибилни, дубокоумни, национално освешћени апсолутни песник и рањиво људско биће свесно националног удеса, а притом распето и сопственим страстима и тајнама бића и бивствовања. Јер не ничу песме из мирне нутрине, нити без сапатништва са страдањима ближњих.

Творена на чврстом и добро промишљеном структурном јединству, збирка *Сјоменик*, склопљена из свих објављених Јанковићевих збирки, представља врло репрезентативан избор (уз мање изузетке песама у веристичком маниру) и најбољи је путоказ за разумевање укупног његовог стваралаштва, о чему је, на духовит али прецизан начин, изнео своје виђење песник Иван Лаловић у поговору.

Учи ме Писмо да држим Закон
човек да будем и владам се људски,
частан и поштен, греху несклон,
Душом да жив сам у телу – љусци,

и сунце да не зађе а будем гневан,
да праштам седамдесет пута по седам,
и мржњу на брајско зло да немам,
већ љубав своју да ближњем нудим,
а себе животом чистим да спремам
за Христџов суд, ђо коме све судим (курзив М. Ј. Л.).

У петоделној поеми „Распето Косово” песник нас прво уводи у свети Закон, у хришћанско „законоправило”, где се сажето срочена исказује суштина православне вере и есхатолошко исходиште које из ње следи. А шта се потом обелодањује, да сила зла и даље пориче Божје законе и након две хиљаде година по распећу Христа, који је на себе преузео људске грехе. Сlike пламена од спаљених цркава и манастира, од спаљених ћириличних књига, где се број два као симбол јединства, али и раскола, дуалности, понавља у виду цифре од два милиона спаљених књига, што још драматичније осликава зверства учињена над српским живљем, којем се на тај начин укида историјско памћење, духовност која је вековима цветала у манастирима који су били уточиште и темељ опстанка српског народа.

И опет узимам Писмо у руке,
схватам колико ми се, скудоумном, даје
и све бих да не чујем злокобне звуке,
цђђо одлежу ћамо иде срђско несћаје,
где пепео постају злаћане цветнине,
и казна се врши за наша сагрешења,
јер Писмо каже да је темељ истине,
у Христосу Који све Собом мења,
а да то што у датом часу гине
заслуга је грехова бивших поколења (курзив М. Ј. Л.).

Песник у име свих проговара о патњи и испаштању, о греху и нужном искупљењу, праштању. Не можемо затварати очи пред истинама и чињеницама да смо се отуђили од светих предачких начела, правде, истине, поштовања другог. Стога преузима на себе да кроз молитву и плач окаје грехе и призове очишћење и преображење у име нових нараштаја. Но, иако савестан, лирски субјект признаје да је само слабо људско биће које тешко прашта, које не може да утиша гнев пред згариштима и злоделима оних који отимају наш *Светић крућ*, наш темељ, наше почело, Косово и Метохију.

Бела Хамваш говори о односу песника и народа на следећи, врло упечатљив начин:

Маларме је био први пјесник који је видео да је већ и планско скривање изгубило смисао. Јер тко затвара самог себе, пропада. прави живот

не може се живјети у зракопразном простору, у палачама духа, у костиму [...] Али затварање не рјешава ситуацију, јер поезија која се затвара пред народом постаје приватна ствар и обесмишљава се. Скривајући се и избјегавајући подсмјех, прогон или слом, пјесник жели избјећи крајњи корак судбине роете сасега. Жели се спасити као чувар Светог круга. Судбину чувара Теменоса испуњава се онда када се он жртвује. То је прави смисао живота роете сасега: када се сва људска величина повуче и свако божанско мјесто остане празно, када он стоји овдје, сам, као чувар Свете Ватре и за ту ватру и кроз ватру мора себе жртвовати... (Bela Hamvaš, „Poeta sacer”, *Strane*, portal za književnost i kulturu, 2015).

И жртвује се тако што јој безрезервно служи, као што је то у овој књизи предочено. Али како помоћи народу који сам себе раскућује, који свесно потиरे своју кулутру и историју, *који не љуби ближњеџа свој као самој себе*:

Србија је штене пребијених ногу,
које тихо цвили, ране своје лиже,
земља која душом беше блиска Богу,
данас своју душу против Бога диже.

Сажимањем историје Јанковић показује фазе кроз које је Србија у вишевековном посртању пролазила и губила део по део себе, свог идентитета, својих предачких завета:

Србија је образ уснулог дечака
који, сетан, сања ову стару бајку,
Србија је тужна посустала мајка,
која гробљем тражи синовљеву раку.

Србија је жица око руке жртве,
сапета намртво, у месо урасла,
у Србе се броје и све душе мртве,
које смрћ је Србије бесмислом њерасла (курзив М. Ј. Л.).

Још давно је Ракић певао о смислу жртве за слободу, а сва наша епска поезија уносила тај свети идеал, нарочито прецизно дефинисан Косовским заветом. И он је, као и Јован Дучић у песми „Ave Serbia”, назива мајком, за чију се сваку *сузу морала дајти и кај крви*, но Јанковићева слика мајке Србије је драматичнија и трагичнија, јер она, заправо, тражи *раку свој сина*, свог подмлатка, јер јој уз сва зла прети и затирање, недовољан прилив новорођених а велики број младих напушта је у потрази за сигурнијом и удобнијом будућношћу.

Подсећамо да је један од најзначајнијих представника српског реализма, Лаза Лазаревић, недвосмислено указао на изневеравање идеала

жртвовања за домовину, у потресној причи „Све ће то народ позлатити”. И заиста, ко још данас, осим минимално и повремено декларативно, брине о толиким жртвама, њиховим породицама, те остаје поезији да се у име свих искупљује и опомиње да је тај пад предубок, да је пропаст која се назире, безизлаз савремене збиље Србије тако поразан, чиме су обесмишљене све те драгоцене и ненадокнадиве жртве. О томе најбоље говоре стихови песме Тина Ујевића „Србији”, (на Крфу 1918):

Јуче ти си била моћна и велика,
и за усне деце млеко мед и вино,
док се скрхаше њод њрадом челика
јруги њвоје деце, срјска домовино.

Ал’ ни нови народ, нијџи њонос међа
никад више неће да џи овај врајџи
поносити поглед иза храбрих веђа
што су знале дивски у понор гледати (курзив М. Ј. Л.).

У том смислу Јанковић у својим песмама пуним ироније и сарказма, тешке сатире, говори и о моралној посрнулости која је тако присутна у егзистенцији, у јавном простору, о наметању нових образаца понашања који су далеко од темељних постулата наше историје, при чему се формира модел „савременог” човека окренутог свету, Европи као једином исправном путу, а заправо све остало се потискује као застарело и безвредно.

Признајем да нисам присталица
идеје уједињене Европе
и признајем да не разумем
све стихове Васка Попе;
[...]
Признајем да ми се не свиђа
спољна политика Америке
и признајем да ми се привиђа
мапа Србије Велике;
прихватам да ме због тога
ставе на муке столице
и да се моји потомци
прогласе за Баш Челике.

Песник недвосмислено износи свој етички став, кроз њему својствен хумор, своје непристајање на оно што је актуелно јер му је цена превисока, одрицање од себе (и своје територије).

А како однос према себи и песми разрешава овај поета најбоље се види у циклусу „Аутопортрет”.

Занимљиво је како Јанковић тематизује постулате своје поетике у строгој форми а опет лако, врцаво, самоиронијски, али искрено и непоновљиво. Заправо, његов лирски субјект открива егзистенцијалну језу стваралачког бића пред парадоксима егзистенције и људске природе. Поноре у које се запада услед незадовољства собом и створеним. А опет, то је и општељудска драма човека који је располаућен на душу, дух и тело.

Самоникла, на зло свикла,
ехо крика, јек урлика,
облик свега ван облика,
горка, пресна, зрела, гњила,
свевремена страшна сила
што разара све што ствара,
што урнише све што дише,
из усуда што се пише...

Али и што открива све о свима, те и о песнику, песма „Веровали или не”.

У сваком од нас су двије силе владарице и покретачице, за којима идемо, камо нас воде, једна, која је усађена жеља за насладама, а друга стечена, мисао која тежи на добро. Ове се двије у нама каткад слажу, а има кад се противе једна другој, те некад превладава једна, а некад ова друга (Платон, *Фегар*, XIV).

Циклуси „Аутопортрет”, „Дијагноза: *pesmitis*”, „Лунарник” (изванредни сонетни венац о поезији као смислу постојања, али и о проклетству тог пута пуног порицања, сујете, сумњи, трагању за савршенством), о чему би требало писати посебно и опширније. Тај урлик, крик, који је заправо вапај душе која тражи узлет, мир, самопотврђивање у написаном транспонује се у усрдну молитву у завршном циклусу „Молбеник”, у „Јектенијама”, њих десет, где се појнички приступа Свевишњем, понизно, са жудњом за његовим крилом, опроштајем и налажењем утехе, јер што је „човјек, а мора бит човјек”, превелика искушења заведу, узохоли се појединац и допусти себи и оно што не сме. Стога у име свих ова јектенија имају сврху самоосвећења и суочавања са греховним делом људске природе које је човек свеснији што је ближе крају овоземаљског пута, а идеологија, та моћна сила земаљских богова, учинила је све да до греха неминовно дође.

„Јектенија”, њих десет, вапај су душе која је стешњена оковима тела, свесна сагрешења, која моли за опрост и преумљење. Човек је како нас и филозофи поучавају, нешто што је подложно сумњи у себе, у све, а тек песник. У једном часу пун усхићења пред својом творевином, у другом спреман да је се лако одрекне. Но, без тог заноса и те жижне тачке

свог битисања, он се рашчињава, губи обресе, расипа се и тоне у ништавило. Стога су ова потресна јектенија, ови вапаји за писањем као сврхом, судбина готово сваког правога ствараоца у данима кад извори из бића занеме и не жуборе охрабрењем да се ствара нешто драгоцено што враћа самопоштовање. Истину да ниче опомињућа, језикотворна (много је нових речи у овом *Сјоменику*), преиспитујућа рефлексивна поезија пуна мудрости и самоироније, којом се одаје почаст и претходницима који су или апострофирани кроз цитате, или су уграђени у ткиво песама.

Врхунац у уметничком, етичком и значењском смислу свакако су завршне две молитве, обраћања Господу и Богомајци за помиловање и наду у опрост и божанско милосрђе.

Јанковић је, иначе, давно потврђени песник религиозне и духовне лирике, раскошних тематских и обликовних поступака, о чему смо својевремено опширније писали у есеју „Трансцендент као основни конструктивни принцип” (М. Ј. Л., *Етизакџносџи џајне*, 2012, 51–59), одакле преносимо цитат који илуструје завршницу *Сјоменика* на естетички и етички најбољи могући начин, и где се почетни историјски и завршни есхатолошки план певања сврсисходно и логично заокружују:

Смисао појединачног живота, бива сагледан кроз јединство са Христом, у свеколикој Божјој љубави која се огледа у давању духовних сила које држе човека на путу тешких искушења, којих је у свачијем животу превише. А да би се до те љубави дошло потребна је дисциплина духа, поштовање верских начела и живљење у складу са хришћанском догмом и то је исходиште поука које нуди ова поезија.

Једном речју, подвиг, служба, као уосталом и за стварање истинске литературе, чему управо сведочимо.

Мр Милица Т. ЈЕФТИМИЈЕВИЋ ЛИЛИЋ
ТВ критичар РТС-а у пензији
Београд
milicalil@yahoo.com

РАЗОРУЖАВАЊЕ ПРИЧОМ

Неда Бјелановић, *Црвени кровови*, Архипелаг, Београд 2024

Савјет великог писца дат Хасану Мекулију, албанском књижевнику, пјеснику и преводиоцу, посвједочен и забиљежен у облику анегдоте у Поповићевим *Казивањима о Андрићу* – савјет у којем се каже да Албанци у својој литератури треба да се баве „својим стварима” (својом културом,